

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ІСТОРИЧНИЙ ТА ОСВІТЯНСЬКИЙ АСПЕКТИ*

Ярослав КАЛАКУРА

доктор історичних наук, заслужений професор
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. З'ясовуються сутність цивілізаційного вибору України, його теоретико-методологічні, історичні та освітянські засади. Обґрунтовується положення про те, що цей вибір базується на регіональній українській цивілізації, яка сформувалася на межі західної та східної світових цивілізацій у контексті європейських культурних і духовних цінностей. На реалізацію цивілізаційного вибору України спрямовані євроінтеграційні процеси, події на Євромайдані та Революція Гідності, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, боротьба з тероризмом та сепаратизмом. Розвінчуються інсинуації щодо належності України до євразійської цивілізації та «Русского мира».

Цивілізаційний вибір українців невіддільний від розвитку українознавства як комплексної та інтегрованої системи знань про Україну і світове українство, від опрацювання цивілізаційної теорії та засвоєння цивілізаційного підходу в осмисленні соціокультурних процесів в українському суспільстві, в реалізації його євроінтеграційних устремлінь.

Ключові слова: Україна, українознавство, цивілізація, українська регіональна цивілізація, цивілізаційний вибір, євроінтеграція, цивілізаційна теорія, методологія цивілізаційного пізнання.

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ВЫБОР УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ, ИСТОРИЧЕСКИЙ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТЫ

Ярослав КАЛАКУРА

доктор исторических наук, заслуженный профессор
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Аннотация. Выясняются сущность цивилизационного выбора Украины, его теоретико-методологические, исторические и образовательные аспекты. Обосновывается положение о том, что этот выбор базируется на региональной украинской цивилизации, которая сформировалась на рубеже западной и восточной мировых цивилизаций в контексте европейских культурных и духовных ценностей. На реализацию цивилизационного выбора Украины направлены евроинтеграционные процессы, события на Евромайдане и Революция Достоинства, подписание Соглашения об ассоциации с ЕС, борьба с терроризмом и сепаратизмом. Развенчиваются инсинуации относительно принадлежности Украины к евразийской цивилизации и «Русского мира».

Цивилизационный выбор украинцев неотделим от развития украиноведения как комплексной и интегрированной системы знаний об Украине и мировом украинстве, от

* В основу статті покладена доповідь на Міжнародній науковій конференції в ННДІУВІ 31 жовтня 2013 р.

проработки цивилизационной теории и усвоения цивилизационного подхода в осмыслении социокультурных процессов в украинском обществе, в реализации его евроинтеграционных устремлений.

Ключевые слова: Украина, украиноведение, цивилизация, украинская региональная цивилизация, цивилизационный выбор, евроинтеграция, цивилизационная теория, методология цивилизационного познания.

CIVILIZATION CHOICE OF UKRAINE: THEORETICAL, METHODOLOGICAL, HISTORICAL AND EDUCATIONAL ASPECTS

Yaroslav KALAKURA

Doctor of Historical Sciences,

Emeritus Professor of Taras Shevchenko Kyiv National University

Annotation. The article is devoted to research the essence of civilization choice of Ukraine, its theoretical, methodological, historical, and educational foundations as well. The author substantiated the statement that the choice is based on a regional Ukrainian civilization, which was formed on the border of Western and Eastern world civilizations in the context of European cultural and spiritual values. To implement the civilization choice of Ukraine the processes and events are focused on Euromaidan, Revolution of Dignity, Association Agreement with the EU, the fight against terrorism and separatism. The insinuations concerning Ukraine's belonging to the Eurasian civilization and «Russian world» are refuted.

Ukrainian civilization choice is inseparable from the development of Ukrainian studies as a comprehensive and integrated system of knowledge about Ukraine and Ukrainians in the worldwide civilization and from the development of civilization theory and learning civilization approach in understanding of socio-cultural processes in the Ukrainian society, in realization of its European aspirations.

Key words: Ukraine, Ukrainian studies, civilization, Ukrainian regional civilization, civilization choice, European integration, civilization theory, methodology of civilization knowledge.

Проблема цивілізаційного та геополітичного вибору між Сходом і Заходом як вибору цінностей і впевненості у своєму майбутньому не вперше постає перед українським народом, **вона має історичний аспект.** Так було у X – XIII ст. (зміцнення династичних, політичних і культурних взаємин Києво-Руської держави з країнами Європи, прийняття християнства, європейські устремління Данила Галицького у протистоянні Орді); у другій половині та наприкінці XVI ст. (Люблінська та Берестейська унії); в середині XVII ст. (Переяславська рада, Гадяцький договір); у XIX ст. (поділ

України між Австро-Угорською та Російською імперіями, освітні, інтелектуальні та духовні контакти українства з Європою); в добу Першої світової війни та Української революції 1917–1921 рр. (утворення Союзу визволення України, українського стрілецтва, державобудівні процеси, рух за соборність, формування української діаспори в країнах Європи та Америки); у роки Другої світової війни (рух опору окупаційним режимам та за усамостійнення України); на рубежі 1980–1990-х рр., коли, відновлюючи державну незалежність і суверенітет, український народ як європейська нація

фактично зробив знаковий вибір, задекларувавши курс на євроінтеграцію, побудову демократичної правової держави з ринковою економікою, високими соціальними і культурними стандартами. Однак реалізація цього вибору наштовхнулася на шалений спротив антиукраїнських сил і низку труднощів, включаючи й так звану багатовекторність і позаблоковість зовнішньої політики, нав'язану консервативною частиною депутатського корпусу – вихідцями із партноменклатури часів СРСР та агентурою російських спецслужб.

У процесі підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, яка тривала упродовж 2005–2013 рр., проблема вибору знову актуалізувалася, оскільки суспільство зіткнулося з новим виявом спланованого опору антиукраїнських, прокомуністичних, сепаратистських, терористичних і великодержавницьких сил, як внутрішніх, так і зовнішніх. Під тиском Москви Кабінет Міністрів України не без згоди В. Януковича прийняв рішення про призупинення євроінтеграційного процесу, що й призвело до глибокої політичної кризи і появи Євромайдану. А відмова В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС 29 листопада у Вільнюсі та спроба влади розігнати мирний Майдан за допомогою збройної сили у ніч на 30 листопада 2013 р., масове побиття студентів породили справжню Європейську революцію, або Революцію Гідності, наслідком якої стали відставка уряду М. Азарова, повалення тоталітарного режиму і втеча В. Януковича з України, повернення до Конституції 2004 р. Не вдаючись у подробиці перебігу цих подій, у тому числі загибелі «Небесної сотні», анексії Російською Федерацією Криму,

спровокованого нею сепаратистського руху на сході та півдні України, зазначимо, що все це актуалізує означену проблему і переконливо засвідчує, наскільки потужно ворожі сили намагаються зашкодити цивілізаційним устремлінням українського народу. Маємо яскравий приклад зіткнення двох цивілізаційних орієнтирів – західноєвропейського і євразійського, а точніше, проросійського з його імперським синдромом.

Окрім історичного та практичного, проблема цивілізаційного вибору має й теоретико-методологічний та освітянський аспекти, що підвищує її актуальність з погляду українознавства, здатного підійти до неї з позицій *інтердисциплінарного* осмислення. Принагідно зауважимо, що однією з примітних особливостей новітнього українознавства, оновлення його теоретичного підґрунтя та методологічного інструментарію стало ширше засвоєння цивілізаційного трактування історичного процесу й адекватне пізнання України та світу. Цьому сприяли принципово нова історіографічна ситуація, яка склалася після розвалу СРСР, відновлення державної незалежності України, розгортання трансформаційних процесів, деякої демократизації суспільства, створення українознавчих інституцій, включаючи й Інститут українознавства, дедалі ширшої інтеграції українознавства до європейського і світового гуманітарного простору. Свідченням цього стала поява низки праць [1, 7, 23, 32, 42, 47, 52, 53, 54], у яких, з одного боку, розкрито наукову сутність цивілізаційного осмислення історичного процесу, його теоретичні та методологічні засади, а з другого – простежено процес творчого засвоєння в новітній українській історіографії та

українознавстві загалом цивілізаційного трактування вітчизняної та зарубіжної історії і створення на цій основі відповідних досліджень [3, 9, 14, 26, 33, 34, 35].

Наявні праці дали можливість збагатити теоретико-методологічний інструментарій, джерельний та історіографічний потенціал цивілізаційного пізнання України і зарубіжних країн, а також уточнити, конкретизувати і примножити знання про сутність світових і локальних цивілізацій та універсальний характер цивілізаційної моделі наукового осмислення історичного процесу, яка найповніше відповідає постмодерністським викликам історіографії. За останнє двадцятиріччя філософська, історична та інші науки, новітнє українознавство в цілому поповнились цілою низкою праць, присвячених українській цивілізації, яка має щонайменше тисячолітню історію і сформувалася на власному ґрунті, на автентичній території наших предків [8, 10, 11, 27, 28, 30, 31, 38, 39, 40, 44, 45]. Ці та інші праці закладають солідне історичне, наукове, теоретико-методологічне та освітнє підґрунтя для подальшого осягнення цивілізаційного вибору України, засвідчуючи водночас об'єктивну необхідність поглибленого опрацювання проблеми, яка лежить у площині насамперед геополітичних процесів у сучасному світі і має яскраво виражену українознавчу спрямованість.

Побачили світ і перші історіографічні публікації підсумкового характеру, зокрема монографія В. Гончаревського [6], студії інших дослідників [21, 22, 24, 25, 36, 37], включаючи й автора даної статті [16, 17, 18, 20]. В них підбиті деякі підсумки цивілізаційного осмислення вітчизняної та зарубіжної історії, частково визначено стан і перспективи

осучаснення методологічного інструментарію історичних та українознавчих досліджень з урахуванням можливостей цивілізаційної історіософії. Однак ця тема настільки важлива й актуальна, що потребує подальшого опрацювання і періодичного узагальнення результатів її дослідження.

Актуалізуючи зазначену проблему, варто звернути увагу й на те, що нині на Україну обрушується лавина дезінформаційних міфів, які продукуються деякими «науковцями» і поширюються пропагандистською машиною недружніх країн, а також і вітчизняними засобами масової інформації «п'ятої колони», проникають у зміст навчально-виховного процесу в системі освіти. Насаджується думка, нібито український народ перебував не в імперіях, а в «братній сім'ї народів», що в нього є «старший брат», що українська мова – говірка, діалект якоїсь «великоросійської» мови, що існують «братні» відносини з Росією і Білоруссю і т. п. З уст найвищого керівництва РФ лунають заяви, що Крим – «істинно русская земля», а південь і схід України – це «Новоросія», подарована їй більшовиками. Ідеологічна агресія базується на економічній, політичній, дипломатичній, інформаційній, а останнім часом – і воєнній агресії, шантажі, провокаціях та підриві національної безпеки. Ось чому, як зазначає М. Михальченко, й необхідно розібратися, хто «старший», а хто «молодший» брат, чия культура давніша, чи є «московіти» братами українців і т. д., чіткіше визначитись у цивілізаційному виборі України [29, 15 – 16].

Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб з'ясувати особливості сучасного цивілізаційного вибору України, його історичні, теоретичні,

методологічні та освітні засади, визначити об'єктивні та суб'єктивні чинники гальмування євроінтеграційних процесів, простежити їх вплив на розвиток науки, освіти і культури, обґрунтувати сутність української регіональної цивілізації, розкрити її межовий характер. Звернуто увагу на суперечливий процес засвоєння цивілізаційної теорії та історіософії в Україні на базі національних традицій українознавства, обґрунтовуються шляхи подальшого формування української цивілізаціології та дедалі ширшого застосування цивілізаційної методології в дослідженнях історії України і зарубіжних країн. Автор виходить з того, що українознавство – це національний компонент світової гуманітаристики, який сформувався в межах європейського інтелектуального поля на самобутньому ґрунті, що загальнолюдські інтелектуальні та духовні цінності не є безнаціональними або наднаціональними. Світове українознавство інтегрує здобутки українознавців усіх країн і набуває визначальної тенденції інтегрованого розвитку в умовах глобалізації та інформатизації сучасного світу.

З часу появи терміна «цивілізація» (французький просвітник Оноре Габріел Мірабо – 1756 р.) минуло понад 2, 5 століття. За цей час мислителі, зокрема Ф. Бродель, М. Вебер, В. Вернадський, М. Данилевський, А. Тойнбі, Г. Спенсер, А. Шпенглер та ін., наповнили поняття «цивілізація» новим змістом, створили цивілізаційну парадигму світового розвитку [2, 3, 4, 13, 41, 43, 49]. Сучасна наука трактує цивілізацію як людську спільноту, що упродовж тривалого періоду зберігає стійкі, багато в чому особливі риси соціокультурного розвитку, організації суспільного життя, спільні

духовні цінності та ідеали [14, 35, 39]. Нині на земній кулі функціонує низка світових і сотні регіональних цивілізацій, включаючи й українську. Україна, її регіональна цивілізація залишаються ареною зіткнення Західної і Східної суперцивілізацій, що й складає глибинну основу несимфонійності та розколеності українського суспільства. Український етнос справді формувався на перехресті цивілізацій: православних північного Сходу, католицького та протестантського Заходу, мусульманської Туреччини та Криму. Усі ці впливи синтезувалися в українській історії та культурі. Це, однак, не заперечує того об'єктивного факту, що з часів Києво-Руської, Галицько-Волинської, Литовсько-Руської держав та Речі Посполитої Україна була органічно вмонтованою у європейський світ, виступала його невід'ємним компонентом. Частина українських земель – Галичина, Буковина і Закарпаття – залишалися у цьому світі до 40-х років минулого століття. Ось чому європейський вибір України – це шлях її повернення додому, складність якого пов'язана з багатьма чинниками історичного та географічного характеру.

Відштовхуючись від концепції «зіткнення цивілізацій» американського політолога С. Хантінгтона [48], за якою лінія роз'єднання між православною цивілізацією і Заходом (католицьким і протестантським світом) проходить в Україні, відділяючи католиків східного обряду (греко-католиків) і кримських мусульман від православних українців, необхідно підкреслити, що українська історія й сучасна ситуація можуть бути пояснені як культурно-історичними факторами, так і співвідношенням орієнтирів політичних та інтелектуальних

сил. У цьому зв'язку варто зосередитись на регіональних особливостях України, її багатоманітності, які склалися історично. З одного боку, вона – **периферійна частина Західної цивілізації**, а тому цілком природно має повернутися додому, не втрачаючи при цьому власний історико-культурний код. З другого боку, **Україна – специфічна цивілізаційна спільнота**, де «специфічне» обумовлене історичними особливостями розвитку. Суттєве полягає в тому, що в Україні: **а)** недостатньою є середина національна культура, тобто домінуюча в суспільстві, а також слабкими є спільні ціннісні орієнтири, здатні забезпечити єдність і цілісність нації; **б)** через слабкість цивілізаційних важелів державної консолідації політична та економічна криза продукує кризу цивілізації, провокує дроблення країни. На думку низки дослідників, із погляду історичної ретроспективи у нас не одна Україна, а багато «Україн» – трипільська, київська, галицько-волинська, козацько-гетьманська, польська, австрійська, угорська, малоросійська, радянська, сучасна і т. д. Цивілізаційний вибір покликаний інтегрувати і об'єднати все це розмаїття в якісно нову соціокультурну спільноту.

Виступаючи носієм самобутньої регіональної цивілізації, Україна досі не завершила формування цивілізаційної ідентичності свого суспільства як самоототожнення усіх індивідів, груп, етнічних спільнот, конфесій на засадах загальної соціокультурної спільності українського громадянства. Сьогодні все ще виникають запитання: на яких цінностях слід відроджувати і розбудовувати Україну, рухати її далі. На багато з цих питань знаходимо ґрунтовні відповіді у працях одного із фундаторів

наукової парадигми української цивілізації М. Михальченка [28, 29]. Автор переконливо доводить, що українська регіональна цивілізація має давню історію. І як гірське джерело, вона то бурхливо розвивалася, то під дією історичних факторів зовнішнього і внутрішнього характеру «замулювалася», то знову відроджувалася. Кінець ХХ століття став ще одним фактом відродження України як цивілізації, дав шанс влитися їй у світову цивілізацію. Реалізація цього шансу залежить передусім від свідомості і дій української політичної (громадянської) нації.

На жаль, у суспільній свідомості України все ще побутують дві умовні ідеології: постімперська (пострадянська) і самостійницька (проукраїнська). Вони вносять сум'яття в голови багатьох людей, породжують своєрідне протистояння або й боротьбу цивілізаційних цінностей. При цьому носії цих ідеологій етнічно не однозначні. Трапляється, що деякі етнічні українці більш проімперськи налаштовані, ніж представники інших етносів – патріоти – «політичні українці». Це засвідчила частина кримських татар, які після анексії РФ півострова зберегли українське громадянство і відстоюють цілісність України. Тому головна проблема – це формування патріотичної політичної і державницької свідомості таких ідеологічно та ціннісно дезорієнтованих громадян.

Українців як громадян єдиної держави має поєднати ідея гідного і самодостатнього життя на підставі оновленої сильної національної державності із загальноєвропейськими цінностями, гарантій прав і свобод людської особистості, розвинутої економіки, соціальної інфраструктури. Та на шляху до

цього Україна наткнулася нині на низку внутрішніх та зовнішніх факторів, які стримують або й заважають українцям утвердитись у європейському виборі, зокрема: а) зрощення влади з власністю і масштабна корупція, що диктує необхідність сепарації політики від капіталу, формування самодостатньої національної політичної й економічної еліти з інтелектуальним обличчям; б) недостатня обґрунтованість і соціокультурна спрямованість реформ, ігнорування в ході їх проведення національних традицій та особливостей менталітету, необхідність відповідної їхньої корекції та модернізації; в) стагнація політичної системи України, надмірна заполітизованість еліт і внутрішня боротьба між угрупованнями на шкоду загальнонаціональним інтересам, неконкурентоспроможність державних інституцій перед викликами сучасного світу; г) рецидиви етнічної маргінальності та суперечливий процес утвердження загальноукраїнської ідентичності, слабкість громадянського суспільства; ґ) незавершеність формування спільного соціокультурного ядра української цивілізації на основі спільної національної та історичної пам'яті, його утвердження і взаємодії в системі локальних цивілізацій глобалізованого світу, подолання низки стереотипів традиційної культури, які блокують модернізаційні проекти; д) забезпечення культурного, духовного та інформаційного суверенітету України.

Гальмівні впливи на реалізацію цивілізаційного вибору України та євроінтеграційні процеси істотно справляє російський фактор з його імперською парадигмою «Русского мира», підживлюючи сепаратистські та терористичні елементи. Водночас маємо визнати, що

далеко не всі країни Європейського Союзу зацікавлені у перетворенні України в активного європейського гравця, свідченням чого стали половинчасті санкції до російського керівництва у зв'язку з його агресивною політикою щодо України. Врахування українським політикумом цих та інших факторів, консолідація суспільства допомогли б Україні знайти адекватні відповіді на цивілізаційні виклики і розширити сферу своєї присутності в сучасній Європі, у нинішньому глобалізованому світі та культурі. У цьому зв'язку суспільство очікує цілеспрямованих дій з боку новообраного Президента Петра Порошенка, який в інаугураційній промові заявив, що європейський вибір України – це «серце нашого національного ідеалу».

Серед інших методологічних і практичних проблем цивілізаційного вибору України важливе місце посідає необхідність поглибленого осмислення нашого спадку, пов'язаного з етнокультурними відмінностями регіонів, а відтак обґрунтування шляхів їх стирання. У цьому зв'язку можна виділити чотири основних регіони країни:

Захід України, де домінує україномовне населення, активне в політичному житті. Великою мірою це зумовлено тим, що в політичній культурі регіону зберігається вплив історичної спадщини, пов'язаної з перебуванням у складі Австро-Угорщини та Польщі (традиції багатопартійності, приватної власності, громадянського суспільства, високий ступінь національної свідомості та релігійності населення). За цими параметрами регіон досить близький до республік Прибалтики, приєднаних до СРСР у 1940 р.;

Схід України – високоурбанізований регіон з деяким переважанням

російськомовного населення і проросійськими настроями в містах. Саме тут сконцентрована важка промисловість, традиційне машинобудування, які найгірше піддаються реформуванню. Особливо це стосується вуглевидобувної промисловості Донбасу, яка потребує великих дотацій та капіталовкладень;

Центр України, для якого характерні досить велика частка україномовного населення в містах та україномовне село, яке не є, однак, політично активним. Цей регіон має великий інтелектуальний потенціал, національно свідому і патріотичну молодь;

Південь України, включаючи Крим, для якого властиві здебільшого російськомовні міста, політично пасивне українське село і надто повільна інтеграція неукраїнського населення в український соціум. Так званий «референдум» у Криму напередодні його анексії РФ засвідчив маргінальність частини жителів півострова, одурених російськими засобами масової інформації та емісарами сепаратизму [53, 489].

У цьому контексті нагальною стає необхідність цілеспрямованої діяльності Центру, покликаною сприяти подоланню деструктивних явищ, консолідації суспільства, оптимального поєднання унітарних засад Української держави з її децентралізацією і повноцінним місцевим самоврядуванням регіонів, взаємодія загальноукраїнської та локальних цивілізацій.

З цивілізаційним вибором України пов'язана ментальність як своєрідний вияв «характеру», цивілізаційності нації, яка теж змінюється, трансформується, але не зникає. Свого часу М. Грушевський зазначав, що українцями можна називати тих людей, які «добро

українського народу й української землі ставили метою свого життя і про неї хотіли дбати» [12, 43]. Ментальність виявляється не тільки у поведінці, ставленні до праці, але й до суспільних процесів. За соціологією, лівова частина населення України ментально тяжіє до європейської (понад 45 – 50 %, на заході – 70 – 80 %), інша – до євразійської (майже 30 %) цивілізацій, а решта 20 – 25 % не визначились або вважають, що ні до кого не слід приєднуватися.

Звідси й тривале балансування політичному Києва між Заходом і Росією, зумовлене амбівалентністю психологічної, культурної та геополітичної орієнтації українських еліт, що, в свою чергу, пов'язано з різними орієнтаціями в самому українському етносі, який все ще зберігає помітні регіональні особливості. Однак, на нашу думку, етнокультурні та регіональні відмінності не є нездоланними, і в разі успішного проведення економічних реформ та євроінтеграції українське суспільство отримає істотний імпульс для консолідації.

З погляду цивілізаційного вибору перед Україною стоять щонайменше **чотири групи викликів**. **Перша** – стратегічні виклики, що постали перед усіма пострадянськими державами в 1990-х роках. У найзагальніших рисах їх можна сформулювати так: трансформація старих, формування й розвиток ефективно діючих нових політичних і соціально-економічних інститутів самодостатньої і самостійної держави.

Друга група – виклики, що дісталися нам у спадщину від Радянського Союзу, починаючи з найглибшої морально-ідеологічної кризи й закінчуючи диспропорціями розвитку різних галузей промисловості, величезним відставанням

у матеріально-технічному розвитку від передових країн Заходу, занедбаністю соціокультурної сфери села.

Третя – виклики, актуальні для західної цивілізації: Україна отримала їх, ставши на шлях відкритості зовнішньому світу й, передусім, демократичному Заходу (міграція, безробіття, тероризм, наркоманія, бездуховність тощо).

І, нарешті, **четверта** група – це вже «наше, рідне», набуте протягом років незалежності: злиденність величезних верств населення, дискредитація ідей реформ, соціальне розшарування і атомізація суспільства тощо [53, 516].

Очевидно, що всі ці проблеми накладаються одна на одну й вимагають комплексного розв'язання. Про це заявляли усі президенти, декларуючи реформи. Але все закінчувалося переважно «косметичним ремонтом» – внутрішні ресурси дозволяли не падати в безодню, а сповзати повільно, глухий опір народу владі лише під впливом Майдану перетворився на відкритий спротив. Тим часом деякі західні «екзаменатори» удавали, що «все йде за планом», і раділи вже мінімальним рухам у нашому болоті. Однак, як засвідчили події Революції Гідності, схоже, що вже вичерпано всі внутрішні ресурси – як матеріальні, так і ідеологічні. Практично вичерпується й кредит довіри Заходу, який ставить умовою подальшої підтримки у залежність від реальних кроків реформування країни, подолання корупції та всевладдя олігархії.

Таким чином, країна підійшла до межі, коли сповзання далі веде до прірви. І тут можливі два варіанти. **Перший** – адекватна відповідь на виклики, що стоять перед країною. Зробити це неможливо, не прийнявши правил гри,

запропонованих нам Заходом. Цей варіант припускає інтенсивну «імплантацію» інститутів демократичної держави й громадянського суспільства в політичні й соціально-економічні структури сучасної України, зближення з евроструктурами й інтеграцію до них. **Другий** варіант – посилення авторитарних методів у керівництві, які домінували за президентства В. Януковича, що дозволяло говорити про можливість «неототалітарного вектора розвитку» для України. Об'єктивно цей шлях вів до зближення з Росією, котра також увійшла в смугу «керованої демократії», до інтеграції з нею і Білоруссю, до втрати в тій або іншій формі державної незалежності і, отже, до відсунення на невідомий термін відповідей на виклики, які все одно залишаться актуальними для України.

І все ж: що означає європейський вибір України? Передусім – це хоч і віддалена, але реальна перспектива набуття членства в Європейському Союзі. Відтак йдеться про принципово нову шкалу цінностей, стандартів життя, рівня соціального і медичного забезпечення. Саме від країн ЄС можна очікувати на практичну допомогу в модернізації економіки на основі інноваційних технологій.

Не меншою, а в чомусь більш важливою проблемою, ніж інші, безпосередньо пов'язаною з цивілізаційним вибором України, із збереженням і переформуванням української ідентичності, є **цивілізаційні засади освіти**, її характер і стратегія. Причому на всіх її рівнях – дошкільної, шкільної, вишівської та післявишівської освіти. Частина населення все ще, як і в радянські часи, сприймає поняття «освіта» як синонім до терміна «навчання». Проте ці поняття далеко не тотожні, оскільки освіта – це і навчання,

і виховання, і самостворення людини у певній цілісності, системності, включеності у світ.

Свого часу цілісність континентальної Європи була задана, з одного боку, на ґрунті християнства, хоча вже й роздробленого на різні конфесії, з другого – на надбаннях давньої античної спадщини, безпосередньо чи опосередковано сприйнятої європейськими народами, а також на базі створеної єзуїтами в добу Контрреформації системи освіти. Ця система діяла на просторі від Болоньї до Києва, а відтак зумовлювала взаєморозуміння між представниками різних держав та етносів, які пройшли освітні щаблі у цій системі. Певною мірою ця освітня система поширилася й на українські землі, а з кінця XVII ст. частково зачепила й Московщину. Але тут, як ніде в Європі, за велінням Петра I учнів та студентів віддавали вчитися примусово. Запровадження західних цінностей здійснювалося силовими східними методами, а це породжувало своєрідний спротив, поглиблювало розкол. Значною мірою саме така «насильницька європеїзація» і зумовила подальший деформований розвиток Росії, інтелігенцію якої не випадково П. Чаадаєв назвав «бастардами Європи», а народ – абсолютно чужим до європейських цінностей, які поставали як щось страхотливе, до чого примушують силою. Отака своєрідна за давнена національна травма, яка торкнулася й України після ліквідації Гетьманщини, породжуючи подвійну лояльність і малоросійство.

Цивілізаційний вибір України диктує необхідність додаткового розроблення способів екстраполяції філософських принципів цивілізаційного підходу на освітній процес, поглибленого

осмислення шляхів становлення цивілізаційної освіти в Україні як транзитної. А це означає: по-перше, трансформацію освіти як складної спеціалізованої системи з власними закономірностями функціонування і розвитку в контексті дедалі повнішого засвоєння цивілізаційних цінностей сучасного світу; по-друге, універсалізацію освіти, продиктовану потребами особистості в постійному оновленні знань в умовах зростаючого динамізму суспільного життя; по-третє, подолання кризи освіти, що особливо посилилася в останні три–чотири роки, яка виявляється в знеціненні її соціокультурного сенсу, консервативності освітніх інститутів, у розриві між якісними і кількісними показниками підготовки спеціалістів і потребами суспільства.

Принагідно нагадаємо, що у новітній філософській, соціологічній і педагогічній літературі досить часто фігурує термін «криза освіти», аналізуються її причини, шляхи подолання і підвищення ролі у всіх сферах суспільного життя. З'ясовуючи причини кризи освіти, варто ширше апелювати до власного і зарубіжного досвіду, який застерігає від надмірної централізації системи освіти, що породжує застій та кризові явища. Жорстка уніфікованість змісту і форм навчання призводить до того, що його гуманістична спрямованість знижується, творчість і пошук відходять на другий план, педагогіка стає моносуб'єктивною і авторитарною. Натомість у країнах з децентралізованою системою освіти причини кризи виявляються з точністю до навпаки: децентралізація, автономність і відсутність єдиної зв'язуючої ланки ведуть до зниження рівня компетентності тих, хто навчається, тобто до репродуктивного навчання.

Виходячи з актуальності проблем, що стосуються освіти і науки в цілому як у світі, так і в Україні, видається необхідним звернути увагу на утвердження у суспільній свідомості розуміння того, що невід'ємним пріоритетним атрибутом і символом сучасної епохи стають саме наука і освіта, здатні органічно пов'язати долю окремо взятого індивіда з долею української цивілізації та культури. Адже у світлі нестабільності та ризиків, характерних і для сучасного українського суспільства, великою загрозою стає тенденція до руйнації людського в людині. За цих умов ще більше, ніж раніше, актуалізується роль науки, освіти культури загалом, що сформувався в ході історичного розвитку в цивілізаційний механізм мобілізації ресурсів суспільства, оновлення всього суспільного життя. Саме з наукою і освітою пов'язується пошук відповідей на «виклики» сучасної епохи, актуалізуючи необхідність рефлексії сутності науки і освіти, для розуміння яких необхідно звернутися до усвідомлення того, чим вони є в контексті життя, культури, цивілізації. Як справедливо зазначає О.Удод, наука і освіта мають по-новому розкритися на ґрунті цивілізаційного бачення світу, самоцінного переживання пошуків самореалізації і формування особистості індивіда [46].

Дослідження цивілізаційної природи науки і освіти сприяє розширенню уявлень і можливостей для сприйняття ідеї багатогранності світу загалом і українського зокрема, становлення індивідуальності у просторі всезагальності, для визнання необхідності виходити в науці та освіті із загальнолюдських завдань. Як відомо, радянська система освіти досить успішно служила перетворенню

населення СРСР в позанаціональний соціетнос на основі вульгаризованої, ідеологічно обробленої російської культури та мови. У низці регіонів України (Донбас, Крим, Одеса) ця система освіти не менше, ніж інші чинники, попрацювала для перетворення значної частини міської молоді на неукраїнське населення. Тепер це люди зрілого віку – і вони прагнуть жити так, як їм закладено в молодості, навіть більше – поширити свій спосіб життя, його цінності та настанови на всю країну і на нинішню молодь.

Реформування системи освіти в Україні неможливе без відведення в ній належного місця ідеї україноцентризму та українознавства, які спроможні не допустити: а) подальше розколювання, «розрізання» України на частини відповідно до мови навчання (бо реально при виборі навчання – російської або мови національних меншин – українська у багатьох випадках там де-факто просто відсутня); б) поглиблення «деукраїнізації» історії України, коли на перший план висуваються суто радянські постаті (історія, краєзнавство), натомість нерадянські і не надто радянські відсуваються у тінь; в) деукраїнізацію Донбасу, Слобожанщини і Півдня; г) насадження через освітню систему концепції «Русского мира», «спільної з Росією та Білоруссю історії та культури», запрограмоване у підручниках часів Табачника. Особливо непокоїть, що навіть після Майдану все ще не вдалося зупинити витіснення українознавства за межі навчальних планів системи освіти, приниження ролі Національного науково-дослідного інституту українознавства, який з метою розмивання його мети і розпорошення сил з «легкої» руки Табачника отримав додаток «всесвітньої історії».

Подолання всього цього і актуалізація освітньої галузі має стати складовою інтеграційних процесів на основі цивілізаційного вибору і цивілізаційного осмислення майбутнього України. Величезна роль у цьому відводиться українознавству як комплексній системі знань про Україну і світове українство [15,19]. Українознавці не можуть стояти осторонь прогнозування і участі у процесах, які розпочалися після підписання політичної частини Угоди про асоціацію з ЄС, в подальшому утвердженні цивілізаційного вибору українського народу.

Суть цивілізаційного підходу в українознавстві полягає в тому, що замість «суспільно-економічної формації» як ступеня суспільно-історичного, соціально-економічного і культурно-духовного розвитку з домінантою економічного чинника застосовується поняття «цивілізація» як тип стійких культурних кодів. Він передбачає науковий аналіз циклічності, багатолінійності розвитку, а в підсумку таке трактування історичного процесу, за яким вітчизняна історія розглядається не відокремлено, а у взаємозв'язках та порівнянні з історією інших народів, у контексті регіональних та світових цивілізацій. Такий підхід дає можливість досягнути самоцінності кожного суспільства, кожного народу, кожної нації, окреслити їх місце у світовій історії та культурі.

Українознавство має давню традицію і вагомий надбання цивілізаційного пізнання вітчизняної і зарубіжної історії. Фундатори українознавства, класики української історичної науки В. Антонович, Д. Багалій, М. Грушевський, Д. Дорошенко, М. Драгоманов, І. Крип'якевич, І. Франко, Д. Яворницький та ін. формувалися під потужним

впливом західноєвропейської історіософії, насамперед позитивізму, визнаючи багатофакторність і багатоваріантність історичного процесу. Водночас вони долучались до надбань цивілізаційної історіософії, застосовуючи у своїх працях чимало концептуальних положень нової методології, виходячи з того, що будь-яка цивілізація складається із надбань різних народів і націй, та визнаючи залежність їх економічного і соціокультурного розвитку від власних традицій, звичаїв, ментальності, психології, моралі, етики і т. д.

У радянську добу цивілізаційний підхід, як і саме українознавство, піддавалися анафемі, фактично були заборонені та витіснені з історіографічної практики шляхом насадження формаційного підходу, економічного детермінізму і марксистського трактування історії. Насадження формаційного підходу до історичного процесу супроводжувалося домінуванням партійно-класової інтерпретації подій і фактів, явищ і особистостей, що призвело до негативних наслідків для історичної науки, перетворення її в служницю більшовицького режиму, витіснення українознавства з інтелектуального простору СРСР. Сама ж формаційна теорія в міру утвердження тоталітаризму в суспільному житті та догматизму в науці з часом опинилася в глибокій методологічній кризі, що вкрай негативно відбилася не тільки на згортанні українознавства, але й на тематиці та якості історичних досліджень.

На відміну від формаційної цивілізаційна парадигма історії базується на філософії цілісності світу, діалектичній єдності соціуму та культури, але за умов радянського тоталітаризму цивілізаційне бачення історичного процесу могли

засвоїти і зберегти лише представники української діаспорної історіографії. Її провідні ідеї активно відстоювали М. Андрусяк, М. Антонович, Л. Винар, Т. Гунчак, О. Домбровський, І. Кривецький, Б. Крупницький, Т. Мацьків, Н. Полонська-Василенко, О. Прицак, О. Оглоблін, О. Субтельний та ін.

Підсумовуючи, вважаємо доцільним ще раз наголосити, що вибір – це можливість із кількох варіантів вектору розвитку вибрати оптимальний. Зрозуміло, що коли він уже зроблений, втрачаються всі інші варіанти. Президентські вибори 2014 р. засвідчили, що український народ переважною більшістю голосів підтвердив курс на євроінтеграцію. Рациональної альтернативи цивілізаційному вибору України на інтеграцію в ЄС немає. Еволюція, яку українське суспільство переживає після відновлення державної незалежності в 1991 р. і яка підживлюється революційними спалахами на зразок Помаранчевої та Революції Гідності, дає підстави для досить серйозних висновків і пропозицій. Дедалі зрозумілішим стає те, що рухатися далі за інерцією, розвиватися шляхом політики виживання, здійснювати модернізацію на основі наздоганяючої моделі – малоперспективна схема, яка націлена на маргінальність. Не випадково ворожі сили виступають за домінування в українському інформаційно-комунікаційному просторі російської мови та іноземного продукту, що консервує стереотипи меншовартості нашої мови і культури, національної еліти. Для частини українців постало питання зміни цивілізаційної належності, зокрема євразійської, яку впродовж десятиліть нав'язує російська пропаганда, всіляко маніпулюючи суспільною свідомістю.

Водночас має йтися не про механічне перенесення західної цивілізації в Україну, а про її свідоме утвердження на традиційній культурі українського народу, його питомих національних і світоглядних цінностях. Спрощеною виявилася й думка, ніби з приходом у суспільне життя нового покоління, яке народилося і виросло в умовах незалежності, проблемами розколу України зникнуть самі по собі. Останні події в Криму та на сході України засвідчили, що і серед ровесників незалежності України представлені сили, які є носіями різних орієнтацій, різних цивілізаційних цінностей, різних ідентичностей.

І насамкінець видається доцільним виокремити низку теоретичних, методологічних і конкретно-історичних проблем, які потребують подальшого дослідження в контексті українознавства. Йдеться насамперед про критерії цивілізаційного прогресу, альтернативність у цивілізаційному процесі, роль етнічного чинника в регіональній цивілізації, співвідношення міського і сільського в цивілізації, цивілізаційний контекст концепції мультикультуралізму, ментальні основи української цивілізації, формування цивілізаційної цілісності України та ін. Засвоєння методологічного потенціалу цивілізаційного трактування історичного процесу, застосування надбань зарубіжних науковців сприятимуть подальшому перетворенню українознавства в органічну частину світової гуманітаристики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойченко І. В. Філософія історії / І. В. Бойченко. – К.: Знання, 2000. – 724 с.
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. – Т. 3: Время мира / Ф. Бродель. – М.: Весь мир, 2007. – 752 с.

3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
4. Вернадский В. Научная мысль как планетное явление/ В.Вернадский. – М.: Наука, 1991. – 271 с.
5. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація / М. Ю. Відейко. – Вид. 2-е. – К.: Академперіодика, 2003. – 183 с.
6. Гончаревський В. Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991 – 2009). – К., 2010. – 220 с.
7. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Цивілізаційна історія України: нариси: навч. посіб. / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: ЕксОб, 2006. – 632 с.
8. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Держава і цивілізація в історії України / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: Еко-Продакшн, 2009. – 980 с.
9. Горелов М. Є. Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: монографія / М. Є. Горелов, А. І. Кудряченко, О. В. Білий та ін. – К.: Ун-т «Україна», 2010. – 404 с.
10. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Українська етнічна нація / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: Еко-Продакшн, 2012. – 192 с.
11. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століть / Я. Грицак. – Вид. 2-е. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
12. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? / На порозі нової України. – К.: Знання, 1991. – 240 с.
13. Данилевський Н. Я. Россия и Европа / Н. Я.Данилевский. – М.: Книга, 1991. – 576 с.
14. Довжук І.В. Історія і теорія світових цивілізацій / І.В.Довжук, В. Б. Попов, А. І. Атоян та ін. – Луганськ: СЕНУ ім. В. Даля, 2012. – 1088 с.
15. Історія українознавства: навч. посіб. / П. Кононенко, Я. Калакура, Л. Токар та ін. – К.: Академвидав, 2011. – 508 с.
16. Калакура Я. Зарубіжний світ у вимірі новітньої української історіографії // Україна, Європа і світ: Міжнародн. збірн. наукових праць. – Вип.11. – Тернопіль, 2013. – С.207 –219.
17. Калакура Я. С., Ясь О. В. Новітня історіографія. Персоналії та інституції / Я. С. Калакура, О. В. Ясь // Енциклопедія історії України. – Т. 7. – К.: Наукова думка, 2010. – С.455 – 470.
18. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій / Я. С. Калакура. – Вид. 2-е, доп. – К.: Генеза, 2012. – 512 с.
19. Калакура Я. С. Українознавче дослідження: теорія та методологія / Я. С. Калакура. – Тернопіль: Джура, 2012. – 294 с.
20. Калакура Я. С. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії // Історіографічні дослідження в Україні: Інститут історії України НАН України / Я. С. Калакура. – Вип. 24. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 23 – 38.
21. Касьянов Г. Сучасний стан української історіографії: методологія та інституційні проекти / Г. Касьянов. – К.: Генеза, 2004. – 107 с.
22. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія / І. І.Колесник. – К.: ІУ НАН України, 2013. – 566 с.
23. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – 309 с.
24. Коцур В. Історіографія історії України: навч. посібн. / В. П. Коцур, А. Коцур. – Чернівці: Литаври, 1999. – 520 с.
25. Коцур В.П. Історичні дослідження: упереджені та об'єктивні оцінки (соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920 – 30-х рр. Історіографія проблеми) / В. П. Коцур. – К.: Наук. думка, 1998. – 506 с.
26. Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) / В. М. Литвин. – К.: Альтернатива, 2000. – 360 с.
27. Михальченко М. І. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору / М. І. Михальченко. – К.: Логос, 1997. – 178 с.
28. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець

Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич; К.: Відродження, 2004. – 487 с.

29. *Михальченко Н.* Українська регіональна цивілізація: прошле, настояще, будуще / М. І. Михальченко. – К.: ИПіЕНІ имени И. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 340 с.

30. *Михальченко М. І., Андрущенко В. П.* Україна расколота в себе: от Леонидии до Виктории / М. І. Михальченко, В. П. Андрущенко. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. – Т.1. – 384 с.

31. *Михальченко М. І., Андрущенко В. П.* Україна расколота в себе: от Леонидии до Виктории / М. І. Михальченко, В. П. Андрущенко. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. – Т. 2. – 555 с.

32. *Моця О. П.* Українці: народ і його земля (етапи становлення) / О. П. Моця. – К.: Стародавній Світ, 2011. – 658 с.

33. *Моця О. П.* Дніпровська Русь / О. П. Моця. – К.: Стародавній Світ, 2013. – 232 с.

34. *Орлова Т.В.* Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навч. посібн. / Т. В. Орлова. – К.: Знання, 2012. – 446 с.

35. *Павленко Ю. В.* Історія світу: цивілізаційний і соціокультурний розвиток людства. – Вид.3-є, стереотипне / Ю. В. Павленко. – К.: Либідь, 2001. – 360 с.

36. *Портнов А.* Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття / А. Портнов. – К.: Критика, 2011. – 240 с.

37. *Потульницький В. А.* Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії ХVІІ – ХХ століть / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.

38. *Рафальський О. О.* Україна як цивілізаційний феномен / О. О. Рафальський. – К.: Бланк-Прес, 2010. – 253 с.

39. *Реєнт О. П., Ткаченко В. М.* Україна на межі цивілізацій: історико-політологічні розвідки / О. П. Реєнт, В. М. Ткаченко. – К.: ІУ НАН України, 1995. – 159 с.

40. *Смолій В., Гуржій О.* Як і коли почала формуватися українська нація / В. Смолій, О. Гуржій. – К.: Наукова думка, 1998. – 114 с.

41. *Спенсер Г.* Основания социологии / Г. Спенсер. – М.: Либроком, 2013. – 432 с.

42. *Терещенко Ю. І.* Україна: європейський світ: нарис історії від утворення Старокиївської держави до кінця ХVІ ст. / Ю. І. Терещенко. – К.: Перун, 1996. – 496 с.

43. *Тойнбі А.* Дослідження історії: в 2-х т. / А. Тойнбі. – К., 1995. – Т.1. – 614 с.

44. *Томенко М. В.* Самоозначення України: від історії до політики (державна стратегія сучасної України в контексті історичних традицій та світового досвіду) / М. В. Томенко. – К.: Заповіт, 1998. – 271 с.

45. *Трофимова В. В.* Самодостатня Україна: закономірності розвитку в епоху глобальної інтеграції / В. В. Трофимова. – Сімферополь: Таврида, 2012. – 208 с.

46. *Удод О. А.* Україна: філософія історії / О. А. Удод. – К.: Генеза, 2003. – 120 с.

47. Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі: у 3-х т. / В. Д. Баран, В. К. Борисенко, П. П. Кононенко, Я. С. Калакура, В. С. Крисаченко та ін. – Т.1: Від давнини до ХІV ст. – К.: ННДІУВІ, 2011. – 671 с.; Т. 2: ХV – ХVІІІ ст. – К.: ННДІУВІ, 2012. – 736 с.

48. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО «АСТ», 2003. – 603 с.

49. *Шпенглер О.* Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / Всемирно-исторические перспективы. – Новосибирск: Наука, 1993. – Т. 2. – 592 с.

50. *Юрій М.* Етногенез українського народу: навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2008. – 262 с.

51. *Юрій М. Ф.* Соціокультурний світ України: монографія / М. Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2008. – 738 с.

52. *Юрій М. Ф., Алексієвець Л. М., Калакура Я. С., Удод О. А.* Україна найдавнішого часу – ХVІІІ ст.: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – 700 с.

53. Україна ХІХ – початку ХХІ століття: цивілізаційний контекст пізнання /

М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – 696 с.

54. Яковенко Н.М. Вступ до історії / Н. М. Яковенко. – К.: Критика, 2007. – 376 с.

REFERENCES

1. *Boichenko I. V.* Filozofia istorii / I. V. Boichenko. – K.: Znannia, 2000. – 724 s.

2. *Brodel F.* Materialnaya tsivilizatsiya, ekonomika i kapitalizm. – T. 3: Vremya mira / F. Brodel. – M.: Ves mir, 2007. – 752 s.

3. *Veber M.* Izbrannye proizvedeniya / M. Veber. – M.: Progress, 1990. – 808 s.

4. *Vernadskiy V.* Nauchnaya mysl kak planetnoe yavlenie / V. Vernadskiy. – M.: Nauka, 1991. – 271 s.

5. *Videiko M. Yu.* Trypilska tsyvilizatsiia / M. Yu. Videiko. – Vyd. 2-e. – K.: Akadempriodyka, 2003. – 183 s.

6. *Honcharevskiy V. E.* Tsyvilizatsiinyi pidkhid do istorii: suchasnyi ukrainskyi dosvid (1991 – 2009). – K., 2010. – 220 s.

7. *Horielov M. Ye., Motsia O. P., Rafalskiy O. O.* Tsyvilizatsiina istoriia Ukrainy: narysy: navch. posibn. / M. Ye. Horielov, O. P. Motsia, O. O. Rafalskiy. – K.: EksOb, 2006. – 632 s.

8. *Horielov M. Ye., Motsia O. P., Rafalskiy O. O.* Derzhava i tsyvilizatsiia v istorii Ukrainy / M. Ye. Horielov, O. P. Motsia, O. O. Rafalskiy. – K.: Eko-Prodakshn, 2009. – 980s.

9. *Horielov M. Ye.* Kulturno-tsyvilizatsiinyi prostir Yevropy i Ukraina: osoblyvosti stanovlennia ta suchasni tendentsii rozvytku: monohrafiia / M. Ye. Horielov, A. I. Kudriachenko, O. V. Bilyi ta in. – K.: Un-t «Ukraina», 2010. – 404 s.

10. *Horielov M. Ye., Motsia O. P., Rafalskiy O. O.* Ukrainska etnichna natsiia / M. Ye. Horielov, O. P. Motsia, O. O. Rafalskiy. – K.: Eko-Prodakshn, 2012. – 192 s.

11. *Hrytsak Ya.* Narys istorii Ukrainy. Formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX stolit / Ya. Hrytsak. – Vyd. 2-e. – K.: Heneza, 2000. – 360 s.

12. *Hrushevskiy M.* Khto taki ukraintsi i cho ho vony khochut? / Na porozii novoi Ukrainy. – K.: Znannia, 1991. – 240 s.

13. *Danilevskiy N. Ya.* Rossiya i Evropa / N. Ya. Danilevskiy. – M.: Kniga, 1991. – 576 s.

14. *Dovzhuk I.V.* Istoriia i teoriia svitovykh tsyvilizatsii / I.V. Dovzhuk, V. B. Popov, A. I. Atoian ta in. – Luhansk: SIE NU im. V. Dalia, 2012. – 1088 s.

15. Istoriia ukrainoznavstva: navch. posibn. / P. Kononenko, Ya. Kalakura, L. Tokar ta in. – K.: Akademvydav, 2011. – 508 s.

16. *Kalakura Ya.* Zarubizhnyi svit u vymiri novitnoi ukrainskoi istoriohrafii // Ukraina, Yevropa i svit: Mizhnarodn. zbirn. naukovykh prats. – Vyp. 11. – Ternopil, 2013. – S. 207–219.

17. *Kalakura Ya. S., Yas O. V.* Novitnia istoriohrafii. Personalii ta instytutsii / Ya. S. Kalakura, O. V. Yas // Entsyklopediia istorii Ukrainy. – T. 7. – K.: Naukova dumka, 2010. – S. 455–470.

18. *Kalakura Ya. S.* Ukrainska istoriohrafii: kurs lektsii / Ya. S. Kalakura. – Vyd. 2-e, dop. – K.: Heneza, 2012. – 512 s.

19. *Kalakura Ya. S.* Ukrainoznavche doslidzhennia: teoriia ta metodolohiia / Ya. S. Kalakura. – Ternopil: Dzhura, 2012. – 294 s.

20. *Kalakura Ya. S.* Tsyvilizatsiinyi oriientyry novitnoi ukrainskoi istoriohrafii // Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy / Ya. S. Kalakura. – Vyp. 24. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014. – S. 23–38.

21. *Kasianov H.* Suchasnyi stan ukrainskoi istoriohrafii: metodolohiia ta instytutsiinyi projekty / H. Kasianov. – K.: Heneza, 2004. – 107 s.

22. *Kolesnyk I.* Ukrainska istoriohrafii: kontseptualna istoriia / I. I. Kolesnyk. – K.: IIU NAN Ukrainy, 2013. – 566 s.

23. *Kosmyna V. H.* Problemy metodolohii tsyvilizatsiinoho analizu istorichnoho protsesu. – Zaporizhzhia: ZNU, 2011. – 309 s.

24. *Kotsur V.* Istoriografii istorii Ukrainy: navch. posibn. / V. P. Kotsur, A. Kotsur. – Chernivtsi: Lytavry, 1999. – 520 s.

25. *Kotsur V.P.* Istoriichni doslidzhennia: uperedzhenni ta obiektyvni otsinky (sotsialni zminy i politychni protsesy v Ukraini 1920 – 30-kh rr. Istoriografii problemy) / V. P. Kotsur. – K.: Nauk. dumka, 1998. – 506 s.

26. *Lytvyn V.M.* Ukraina na mezhi tysia-
cholit (1991–2000 rr.) / V. M. Lytvyn. – K.: Al-
ternatyva, 2000. – 360 s.

27. *Mykhalchenko M.I.* Sotsialno-politychna
transformatsiia Ukrainy: realnist, mifolohemy,
problemy vyboru / M. I. Mykhalchenko. – K.:
Lohos, 1997. – 178 s.

28. *Mykhalchenko M.I.* Ukraina yak nova
istorychna realnist: zapasnyi hravets Yevropy /
M. I. Mykhalchenko. – Drohobych; K.: Vi-
drodzhennia, 2004. – 487 s.

29. *Mikhalchenko N.* Ukrainskaya regio-
nalnaya tsivilizatsiia: proshloe, nastoyashchee,
budushchee / M. I. Mikhalchenko. – K.: IPIENI
imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2013. – 340 s.

30. *Mikhalchenko M. I., Andrushchenko V. P.*
Ukraina raskolotaya v sebe: ot Leonidii do Vik-
torii / M. I. Mikhalchenko, V. P. Andrushchen-
ko. – K.: IPIEND im. I. F. Kurasa, 2012. – T.1. –
384 s.

31. *Mikhalchenko M. I., Andrushchenko V. P.*
Ukraina raskolotaya v sebe: ot Leonidii do Vik-
torii / M. I. Mikhalchenko, V. P. Andrushchen-
ko. – K.: IPIEND im. I. F. Kurasa, 2012. – T. 2. –
555 s.

32. *Motsia O. P.* Ukraintsi: narod i yoho
zemlia (etapy stanovlennia) / O. P. Motsia. – K.:
Starodavnii Svit, 2011. – 658 s.

33. *Motsia O. P.* Dniprovska Rus / O. P. Mot-
sia. – K.: Starodavnii Svit, 2013. – 232 s.

34. *Orlova T.V.* Vsesvitnia istoriia. Isteriia
tsyvilizatsii: navch. posibn. / T. V. Orlova. – K.:
Znannia, 2012. – 446 s.

35. *Pavlenko Yu. V.* Isteriia svitu: tsyvilizatsiinyi i sotsiokulturnyi rozvytok liudstva. – Vyd.3-ye, stereotypne / Yu. V. Pavlenko. – K.: Lybid, 2001. – 360 s.

36. *Portnov A.* Isterii istorykiv. Oblychchia y obrazy ukrainskoi istoriohrafii KhKh stolittia / A. Portnov. – K.: Krytyka, 2011. – 240 s.

37. *Potulnytskyi V. A.* Ukraina i vsesvitnia istoriia. Isteriosofiia svitovoi ta ukrainskoi istorii XXVII–XX stolit / V. A. Potulnytskyi. – K.: Lybid, 2002. – 480 s.

38. *Rafalskyi O. O.* Ukraina yak tsyvilizatsiinyi fenomen / O. O. Rafalskyi. – K.: Blank-Pres, 2010. – 253 s.

39. *Reient O. P., Tkachenko V. M.* Ukraina na mezhi tsyvilizatsii: istoryko-politolohichni rozvidky / O. P. Reient, V. M. Tkachenko. – K.: IJU NAN Ukrainy, 1995. – 159 s.

40. *Smolii V., Hurzhii O.* Yak i koly pochala formuvatysia ukrainska natsiia / V. Smolii, O. Hurzhii. – K.: Naukova dumka, 1998. – 114 s.

41. *Spenser G.* Osnovaniya sotsiologii / G. Spenser. – M.: Librokom, 2013. – 432 s.

42. *Tereshchenko Yu. I.* Ukraina: yevropeiskyi svit: narys istorii vid utvorennia Starokyivskoi derzhavy do kintsia XVI st. / Yu. I. Tereshchenko. – K.: Perun, 1996. – 496 s.

43. *Toinbi A.* Doslidzhennia istorii: v 2-kh t. / A. Toinbi. – K., 1995. – T.1. – 614 s.

44. *Tomenko M. V.* Samooznachennia Ukrainy: vid istorii do polityky (derzhavna stratehiia suchasnoi Ukrainy v konteksti istorychnykh tradytsii ta svitovoho dosvidu) / M. V. Tomenko. – K.: Zapovit, 1998. – 271 s.

45. *Trofymova V. V.* Samodostatnia Ukraina: zakonmirnosti rozvytku v epokhu hlobalnoi intehratsii / V. V. Trofymova. – Simferopol: Tavryda, 2012. – 208 s.

46. *Udod O. A.* Ukraina: filosofiia istorii / O. A. Udod. – K.: Heneza, 2003. – 120 s.

47. *Ukrainska zemlia i liudy. Ukrainskyi etnos u svitovomu chasoprostori: u 3-kh t. / V. D. Baran, V. K. Borysenko, P. P. Kononenko, Ya. S. Kalakura, V. S. Krysachenko ta in. –T.1: Vid davnyny do XIV st. – K.: NNDIUUVI, 2011. – 671 s.; T. 2: XV – XVIII st. – K.: NNDIUUVI, 2012. – 736 s.*

48. *Khantington S.* Stolknovenie tsyvilizatsiy / S. Khantington. – M.: OOO «AST», 2003. – 603 s.

49. *Shpengler O.* Zakat Evropy. Ocherki morfologii mirovoy istorii / Vsemirno-istoricheskie perspektivy. – Novosibirsk: Nauka, 1993. – T. 2. – 592 s.

50. *Yurii M.* Etnohenez ukrainskoho narodu: navchalnyi posibnyk / M. F. Yurii. – K.: Kondor, 2008. – 262 s.

51. *Yurii M. F.* Sotsiokulturnyi svit Ukrainy: monohrafia / M. F. Yurii. – K.: Kondor, 2008. – 738 s.

52. Yurii M. F., Aleksiiievets L. M., Kalakura Ya. S., Udod O. A. Ukraina naidavnishoho chasu – XVIII st.: tsyvilizatsiinyi kontekst piznannia / M. F. Yurii, L. M. Aleksiiievets, Ya. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil: Aston, 2012. – 700 s.

53. Ukraina XIX – pochatku XXI stolittia: tsyvilizatsiinyi kontekst piznannia / M. F. Yurii, L. M. Aleksiiievets, Ya. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil: Aston, 2012. – 696 s.

54. Yakovenko N.M. Vstup do istorii / N. M. Yakovenko. – K.: Krytyka, 2007. – 376 s.

Ya. Kalakura

Civilization Choice of Ukraine:

Theoretical, Methodological, Historical and Educational Aspects

Abstract

Civilization choice of Ukraine has historical, theoretical, methodological and educational principles and is based on a regional Ukrainian civilization, which was formed on the border of the Western and Eastern world civilizations in the context of European cultural and spiritual values. The problem of choice obtained current character in the conditions of preparation and signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, when the society faced with planed resistance from anti-Ukrainian, pro-communist, great-power and separatist forces and supporters of the Eurasian civilization and the «Russian world».

The problem of choice of the Ukrainian people is inseparable from the interdisciplinary understanding of the civilization theory and practice of socio-cultural processes in the Ukrainian society, from realization of its European integration aspirations and from the development of Ukrainian studies as a comprehensive and integrated system of knowledge about Ukraine and Ukrainians worldwide. Civilization approach in Ukrainian studies consists in use of the concept «civilization» as type of cultural codes instead of «socio-economic formation» as the degree of socio-historical development with economic domination that allows to understand the inherent value of nations and societies and to determine their place in the world history and culture. Over the last two decades there were issued a number of works devoted to the millenary history of the Ukrainian civilization which has its own background and authentic territory. On the one hand the Ukrainian civilization as a peripheral part of the Western civilization naturally gravitates to it without losing its own historical and cultural code. On the other hand, Ukraine is a specific civilization community where «specific» is determined by historical peculiarities of the development. The authors of the works argue that the civilization choice aims to integrate and unite all the diversity of Ukraine into a totally new socio-cultural community.

Civilization reformation of science and education at all levels (pre-school, school, higher and post-graduate education) and necessity of implementation of Ukrainian studies in all aspects of education are directly connected with the choice of Ukraine.